

УДК 338

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЦІННОСТІ СУЧАСНИХ ГРОШЕЙ

SOCIAL ASPECT OF MODERN MONEY VALUE

Людмила Миколаївна РЯБІНІНА

кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи,
доцент Одеського державного економічного університету

Lyudmila M. RYABININA

Candidate of Economics, Associate Professor of Banking dessa State Economic University

Анотація. У статті проаналізовано поняття цінності грошей у різних аспектах. Головну увагу приділено проблемі соціальної корисності та впливу грошей на суспільні відносини. Запропоновано ряд заходів щодо створення умов для найкращого виконання грошима їх соціальної ролі.

Summary. The article analyzes the concept of value for money in different ways. The main attention is paid to the problem of social usefulness and impact of money on public relations. A number of measures to create conditions for the best performance of their social role of money offered in this article.

Ключові слова: гроші, цінність грошей, корисність, соціальні відносини.

Key words: money, value for money, benefits, social relations.

Постановка проблеми. Гроші виникли з розвитком товарообміну між людьми. З їх виникненням і впритул до демонетизації золота, золоті гроші мали і власну вартість і цінність. Демонетизація змінила сутність грошей. Відповідно, сучасні кредитні гроші у вигляді грошових білетів і розмінної монети втратили товарну природу, власну вартість і мають лише цінність. Відповідно і товарообмін за допомогою сучасних грошей (за вартістю) є нееквівалентним.

Для наочного уявлення впливу цінності грошей на ціни (як соціально значимого фактору) розглянемо один з гіпотетичних фішерівських прикладів зв'язку власної вартості золотих грошей, цінності та кількості грошових одиниць у обігу. Зокрема, Фішер вважав, що якщо замінити надпис на монетах «1 долар» надписом «2 долари», то кількість монет у обігу не зміниться, але кількість доларів збільшиться вдвічі. За таких умов, якщо за булку хліба раніш давали монету «1 долар», то після збільшення її номіналу вдвічі за одну булку будуть давати ту ж саму монету, але за номіналом «2 долари». За таких умов власна вартість монети від зміни її номіналу з 1

долара на 2 долара не змінилась, але змінилась купівельна спроможність (цінність) долара, яка зменшилась удвічі. З цього випливає, що подвоєння кількості грошових одиниць (доларів) в обігу подвоїло і товарні ціни. Цей приклад наглядно демонструє той факт, що чим більше грошових одиниць у обігу (навіть і золотих), тим нижча їх цінність, тобто меншу кількість товарів та послуг можна придбати за одну грошову одиницю і навпаки, чим більше товарів та послуг можна придбати на одну грошову одиницю, тим вища цінність грошей як для суспільства, так, особливо, для кожної людини, в чому, власне, і полягає соціальна сутність цінності грошей. Не випадково цінність грошей є синонімом їх купівельної спроможності.

Слід відзначити, що купівельна спроможність сучасних кредитних грошей (тобто суму цін тієї кількості товарів та послуг, які можна придбати на одну грошову одиницю у конкретний момент часу за певного рівня цін) може розглядатися як їх міра цінності, яка до того ж, схильна до коливань і тому є величиною мінливою, в зв'язку із чим, нестабільні сучасні гроші

створюють вартісні та цінові пропорції товарів та послуг. Коливання купівельної спроможності сучасних кредитних грошей залежать від цілого ряду причин, серед яких, перш за все, доцільно назвати співвідношення попиту та пропозиції на ринках грошей і на ринках товарів, тактичні цілі грошово-кредитної політики центрального банку, рівень державного регулювання та рівень економічної стабільності в країні. До того ж, купівельну спроможність сучасних кредитних грошей, перш за все, визначає емітент при законодавчому випуску їх до обігу (виходячи з обсягу реального виробництва, сталих вартісних пропорцій між елементами затрат труда в товарах, співвідношення попиту та пропозиції на товари та гроші, заданих центральним банком обсягів емісії готівкових грошей і розміру грошового мультиплікатора). За таких умов, грошові білети та монети, які випускаються до обігу центральним банком, на момент їх випуску мають примусову міру цінності (купівельну спроможність), яка задана їм емітентом¹. Надалі, у процесі свого обігу, включаючи перехід готівкових грошей у депозитні і навпаки, міра цінності грошових одиниць (їх купівельна спроможність) визначається стихією ринку. Врешті-решт, міра цінності сучасних грошей при законодавчому виведенні їх з обігу взагалі втрачається, в зв'язку із чим грошові білети і розмінна монета повністю знецінюються як гроші.

Не можна не відзначити, що сьогодні (як і раніш) всі майнові інтереси кожної людини і кожного господарюючого суб'єкта виражені у грошах, цінність яких має неабияке значення для життя людини в соціумі. Особливо ж велике значення для соціально-економічного розвитку суспільства має стабільність купівельної спроможності (цінності) грошей.

Стан економіки країни зумовлюється не тільки обсягом матеріальних ресурсів, а й рівнем активності населення. Тому купівельна спроможність грошей є найважливішим соціальним стимулом для людини у справі підвищення продуктивності її праці. Відповідно, зважений підхід Уряду до оцінки плати за труд робить гроші і, перш за все, їх цінність суттєвим соціальним фактором підвищення продуктивності праці в країні, що сприяє росту суспільного виробництва і національного доходу, бо людям зовсім не бай-

¹ бо не має аніякого економічного сенсу випускати гроші без заданої їм купівельної спроможності чи міри цінності.

дуже, який вони будуть отримувати дохід за свій труд.

Мета цієї статті – обґрунтувати, що правильний підхід центрального банку країни до взаємозв'язку грошового попиту з грошовою пропозицією створює умови для підтримки стабільності купівельної спроможності не тільки національних грошей, але і соціально-економічного розвитку країни, що укріплює соціальну сутність цінності грошей.

Немало уваги приділив цінності грошей (їх купівельної спроможності) український вчений М. І. Туган-Барановський, який писав, що «...цінність грошей є цілком соціальне явище, продукт стихійних несвідомих <...> процесів. Ось чому загальна теорія цінності товарів не може пояснити цінності грошей. Теорія граничної корисності відштовхується від припущення, що цінність є результатом свідомих оцінок оцінювача. Між тим, цінність грошей впливає перед нами, як щось об'єктивно дане усією сукупністю мінових відношень <...> і, яка б не була цінність грошей, інакше кажучи, їх купівельна сила, <...> вони в рівній мірі будуть витрачені, як знаряддя обміну чи платіжний засіб, бо ні на що інше гроші не потрібні.»[6, с.31, підкреслено Л. Р].

Як видно з висловлювання М.І. Туган-Барановського, цінність грошей є соціальним явищем, яке виражається в їх купівельній силі, за якою вони не тільки виражають ціни будь-яких товарів, включаючи і такий специфічний товар, як робоча сила, але вони дозволяють людям здійснювати купівлю товарів та послуг, забезпечуючи свій соціальний статус.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціальної цінності сучасних грошей, як ніколи раніш, є дуже актуальною, бо сьогодні ще не вирішені, навіть, основні підходи до сутності сучасних грошей².

Однак, не маючи власної вартості, сучасні паперові гроші мають цінність – купівельну спроможність, саме яка і робить їх соціальним фактором розвитку сучасної світової спільно-

² бо ціла низка пострадянських науковців ще й досі (тобто після демонетизації золота) розглядають гроші як товар, який, відповідно, має власну вартість, хоча такий підхід до сутності сучасних грошей без власної вартості не відповідає дійсності. По-перше, тому, що гроші не виробляються для продажу (в той час як товар саме для цього і виробляється); по-друге, тому, що гроші не мають ціни, а товару без ціни не буває і, врешті-решт, тому, що в сучасних грошах не зберігається основна властивість товару – єдність його споживчої і власної. Останнє зумовлено тим, що в порівнянні з номінальною вартістю сучасних грошей їх власна вартість занадто мала (2,5 цента за грошовий білет будь-якого номіналу [3]), в зв'язку із чим власною вартістю сучасних паперових грошей можна нехтувати і вважати, що сучасні гроші власної вартості не мають.

ти. До того ж, хоч сучасні гроші і не мають власної вартості і не можуть нею вимірювати вартість товарів і послуг, однак саме в них виражаються товарні ціни, що сьогодні вже стали усвідомлювати деякі вітчизняні вчені [2, с. 36; 5, с. 34], хоча М. І. Туган-Барановський майже сто років тому писав, що «...Трудність проблеми цінності грошей міститься в тому, що цінність грошей керується суттєво іншими факторами, ніж цінність товарів, з чого теорія цінності грошей не може бути отримана шляхом дедукції з загальної теорії цінності товарів. Не пристосовуваність трудової теорії до цінності грошей виявляється вже з того, що цінність мають не тільки металеві гроші, які виготовлені з матеріалу, котрий має трудову цінність, але і нерозмінні паперові гроші,

які ніякої трудової цінності у собі не уключають.» [6, с. 29, курсив Л. Р.]. Тому, – далі писав М. І. Туган-Барановський, – між «...цінністю товарів і цінністю грошей існує <...> глибока принципова відмінність: цінність товарів будується на основі свідомих розцінок окремих індивідів³, чим держава керувати не може; навпаки, цінність грошей є несвідомий стихійний продукт соціальної взаємодії, цілком такий, який допускає державне регулювання» [6, с. 40].

Якщо розглядати цінність національних грошей України, то слід сказати, що вона з моменту її вводу до обігу знецінилась майже втричі – з 4,32 до 1,46 одиниць роздрібно товарообороту, який можна придбати за одну готівкову гривню (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники соціально-економічного розвитку України у 1996-2009 рр. (станом на кінець року, млрд. грн.) [10-11]

	ВВП реальний	ВВП номінальний	Дефіцит держбюджету	Грошова маса (МЗ)	Роздрібний товарооборот	Купівельна спроможність гривні*	Індекс споживчих цін **
1996	1,32	81,52	-3,99	9,36	17,3	4,32	100
1997	1,28	93,37	-6,16	12,54	18,9	3,1	111,0
1998	1,26	102,6	-2,26	15,7	19,3	2,7	133,2
1999	1,25	130,4	-1,96	22,1	22,15	2,3	158,8
2000	1,42	170,1	-1,02	32,25	28,8	2,25	199,8
2001	1,55	204,2	-0,61	45,8	34,4	1,17	211,9
2002	1,63	225,8	1,58	64,9	39,7	1,5	199,2
2003	1,78	267,3	-0,53	95,0	50,0	1,51	215,6
2004	2,0	345,1	-11,04	125,8	67,6	1,6	242,1
2005	2,05	441,4	-7,95	194,1	94,3	1,57	266,7
2006	2,2	544,1	-3,81	261,1	129,9	1,73	267,0
2007	2,36	720,7	-5,67	396,2	178,2	1,6	298,1
2008	2,41	948,0	-12,5	515,7	246,9	1,59	347,5
2009	2,05	912,5	-19,9	487,3	229,9	1,46	390,2

*одиниць роздрібно товарообороту на одну готівкову гривню.

**в процентах до попереднього року, починаючи з 1996 року (розрахунок автора).

³ що дає нам підставу у цьому контексті під цінністю товарів розу-

міти їх ціни, які відображуються в розцінках чи преїскурантах цін.

Таке знецінення гривні зумовлено цілою низкою факторів. Перш за все, як видно з даних табл. 1, в Україні за досліджуваний період дефіцит державного бюджету зріс з 3,99 млрд грн до 19,9 млрд грн, тобто збільшився майже в 5 разів, у той час як реальний ВВП на початок 2010 року збільшився лише у 1,55 раза (у порівнянні з 1996 роком), а грошова маса збільшилась з 9,36 млрд грн до 487,3 млрд грн, тобто збільшилась більш, ніж у 50 разів. Відповідно до такого економічного стану країни, збільшилися і ціни (ІСЦ за досліджуваний період зріс майже в чотири рази зі 100% до 390,2 %). Зрозуміло, що саме

таке стрімке зростання грошової маси і спотворює інфляцію і нічим не обґрунтоване зростання номінального ВВП та роздрібного товарообороту, які виражаються у поточних, безперервно зростаючих, цінах. Однак стрімке зростання грошової маси пояснюється, перш за все, існуванням дефіциту державного бюджету та його суттєвим збільшенням у останні два роки досліджуваного періоду (майже до 20 млрд грн, що практично в 10 разів більше реального ВВП 2009 року) для забезпечення покриття якого НБУ використовував (і використовує досі) емісійний дохід (табл. 2).

Таблиця 2

*Емісійний дохід НБУ
(станом на 1.04.2006 р., 1.04.2007 р. і 1.01.2008 р.) [8-10]*

	2006	2007	2008	Видатки на виготовлення одного грошового білету (будь-якого номіналу!) не перевищують 2,5 центів чи 0,12625 грн. за одну купюру (при курсі USD/UAH = 5,05, існуючому у періоді, який розглядається)
1. Грошові білети у обігу і у касах банків (млрд. шт.)	1,52	1,65	2,09	
2. Номінальна вартість грошових білетів (млрд. грн.)	62,2	79,4	119,4	
3. Видатки на виготовлення грошових білетів (млрд. грн.)	0,19	0,21	0,26	
4. Емісійний дохід, млрд. грн. (стр.2 – стр.3)	62,01	79,19	119,14	

Як видно з даних табл. 2, практично вся номінальна вартість випущених в обіг грошових білетів являє собою емісійний дохід емітента (НБУ), який у відповідності до Закону України «Про НБУ» [1, ст. 5], всі свої вільні прибутки направляє на покриття дефіциту державного бюджету. Відповідно, зацікавленість емітента (агента уряду в грошово-кредитній політиці, тобто НБУ та Уряду) у нарощуванні обсягів емісії грошей стає надто очевидною. Однак нарощування обсягів грошової маси, яке спотворило невтримний ріст цін, інфляцію, відповідно спотворило і зниження купівельної спроможності гривні, яка за досліджуваний період зменшилась майже втричі (табл. 1), в чому проявляється невтримне нарощування наявної грошової маси (без врахування динаміки реального ВВП). Разом з тим, як відзначає перший заступник Голови НБУ А. Шаповалов, «...Кожний додатковий відсоток інфляції в сукупності «з'їдає» більш півмільярда гривень у реальних доходах населення» [7, с. 3].

За таких умов стає очевидним, що нестримне зростання інфляції в Україні істотно знижує не тільки цінність її національної валюти – гривні, але і купівельний попит населення, який сьогодні й так недопустимо низький (табл. 3), що безумовно погіршує соціальне життя людини.

Як видно з даних табл. 3, розмір мінімальної заробітної плати (не кажучи вже про пенсії) в Україні у всіх роках досліджуваного періоду був нижче офіційно встановленого Урядом прожиткового мінімуму. При цьому, якщо в 2000-2002 рр. мінімальна заробітна плата не забезпечувала й 50 % прожиткового мінімуму, то, починаючи з 2003 року питома вага мінімальної заробітної плати в прожитковому мінімумі має тенденцію до росту, і наприкінці 2009 року зрівнялася з мінімальним прожитковим мінімумом. Необхідно відзначити, що встановлений Урядом України прожитковий мінімум, не відповідає медичним нормам існування людини, підтримуючи життя останнього (за словами К. Маркса) в «стані, який хиріє». Слід відзначити, що новий Уряд

Співвідношення номінальної вартості мінімального і реального прожиткового мінімуму з мінімальною і середньою номінальною заробітною платою в Україні у 2001-2009 рр. [10-11]

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Встановлений законом прожитковий мінімум (грн / місяць)	311,3	342,0	342,0	362,2	423,0	472,0	510,0	626,0	669,0
Реальний (середній по Україні) прожитковий мінімум (грн./місяць) ¹	550	700	750	950	1100	1370	1500	1650	1850
Мінімальна зарплата (грн./місяць)	118,0	165,0	205,0	237,0	310,0	400,0	460,0	605	669
Те ж саме, у % до встановленого законом прожиткового мінімуму	37,9	48,2	59,9	65,5	73,3	84,7	90,2	96,6	100,0
Середня номінальна зарплата (грн/місяць)	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906

України підвищив і мінімальні зарплати і прожитковий мінімум (до 922 грн/місяць і 875 грн/місяць відповідно з 1.12.2010 р.), при чому мінімальні зарплати покривають прожитковий мінімум. Однак, якщо цінність грошей буде і далі зменшуватись у зв'язку із зростанням цін, то таке підвищення мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму нічого не змінить у соціальному житті українців і, відповідно, цінність грошей не буде грати своєї стимулюючої ролі у підвищенні продуктивності їх праці. Як видно з даних табл. 3, за досліджуваний період середня номінальна заробітна плата по країні у два – два з половиною рази була вища за мінімальну заробітну плату. Однак фактичний прожитковий мінімальний рівень все ж таки був вищим від середньої номінальної заробітної плати в країні й майже втричі вищим за офіційно встановлений прожитковий мінімум. За таких умов купівельний попит населення суттєво зменшується, що в свою чергу впливає на зменшення сукупної пропозиції, а це, врешті-решт, веде не тільки до соціального, але і до економічного спаду.

⁴ за даними ЗМІ.

У результаті такої соціальної політики Уряду, при якій мінімальна заробітна плата нижча від прожиткового мінімуму (а прожитковий мінімум не відповідає медичним нормам існування людини), частка основного офіційного доходу (саме, з якого й стягується податок у бюджет) населення – заробітна плата в його поточних витратах, не покриває останніх (табл. 4), що безумовно зменшує і надходження до бюджету.

Як видно з даних табл. 4, питома вага оплати праці в поточних витратах населення з 2003 року до початку 2007 р. була не більш ніж 53,2%, збільшившись на початок 2010 року до 0,82 %. Це означає, що населення України на організованому ринку праці не могло забезпечити покриття своїх поточних витрат і змушене було їхати або на заробітки в інші країни, створюючи, тим самим, специфічний прошарок населення України - «заробітчани», або шукати на неорганізованому ринку України (тобто у тіні) джерело (неоподатковуване!) для покриття своїх поточних витрат, які, до того ж, через безперервний ріст цін, також зростають. Крім того, зниження купівельного попиту населення й купівельної спроможності

Таблиця 4

Співвідношення поточних видатків населення (оплати товарів та послуг)
і номінальної оплати праці в Україні в 1996 – 2009 рр. [10-11]

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
Поточні видатки населення (млрд. грн)	27,4	31,9	34,9	41,8	59,0	77,8	153,6	180,7	222,3	306,8	385,7	575,5	782,5	815,2
Оплата праці (млрд грн)	23,7	25,6	26,2	30,7	42,3	56,4	78,9	94,6	117,2	160,6	205,1	470,9	637,8	672,7
Те ж саме, в % до поточних видатків	86,5	80,2	75,0	73,4	71,7	72,5	51,4	52,3	52,7	52,3	53,2	0,81	0,81	0,82

*починаючи з 2007 року видатки усього (без заощаджень); оплата праці – наявні доходи, що не є тим же самим, що й оплата праці.

гривні, розглянуте вище, створює серйозні труднощі у всіх галузях економіки країни, бо втрачається стимулююча роль цінності грошей у підвищенні продуктивності праці населення.

Вищевикладене дозволяє зробити **висновок** про те, що створення умов до стабільної цінності сучасних кредитних грошей без власної вартості, створить відповідні умови для найкращого виконання ними своєї соціальної ролі не тільки

у підвищенні соціального життя українців, а й стимулюючої ролі у підвищенні продуктивності їх праці, що буде сприяти зростанню обсягів реального виробництва в країні. За таких умов, саме завдяки підвищенню соціальної ролі цінності сучасних грошей будуть створені умови і для зниження в Україні безробіття, і для збільшення надходжень до бюджету, і, відповідно, для зростання багатства нації.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про Національний банк України» від 20.09.2001, N 2121- III, із змінами та доповненнями за станом на 1.01.10.
2. Гроші та кредит / за ред. Савлука М. І. – К.: КНЕУ, 2006. – 740 с.
3. Остролюцька Л. – Як Україна гривню ввела // Одеський вісник – газета Одеської міської ради народних депутатів № 241 (991) від 16.12.95 р.
4. Рябініна Л. Н. – Проблеми розвитку теорії сучасних грошей, монографія, рос. мовою. К.: УБС НБУ, 2009. – 383 с.
5. Смовженко Т., Стеблій Г. – Гроші з позиції сучасної економічної теорії // Вісник НБУ, 2006, № 5. – С. 28-32.
6. Туган-Барановський М. І. – Паперові гроші і метал. – Одеса: Російська Культура, 1919. – 132 с.
7. Шаповалов А. – Системні особливості розвитку інфляційних процесів в Україні // Вісник НБУ, 2007, № 12, с. 3-5.
8. Бюлетень Національного банку України, 2006, № 5.
9. Бюлетень Національного банку України, 2007, № 5.
10. Бюлетень Національного банку України, 2008, № 5.
11. Бюлетень Національного банку України, 2010, № 4.